อภิธัมมัตถสังคหะ

แปลโวหารและยกศัพท์

ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค

สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก
วัดวิหารธรรม ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

e-Books-68

พระมหาสมปอง มุทิโต

๒. ทุติยปริจฺเฉท ปริจเฉทที่ ๒

เจตสิกสงฺคหวิภาค หมวดจำแนกเจตสิกสังคหะ

สมฺปโยคลกฺขณ ลักษณะการประกอบกับจิต

[๑] เอกุปฺปาทนิโรธา จ เอกาลมฺพนวตฺถุกา
เจโตยุตฺตา ทฺวิปญฺญาส ธมฺมา เจตสิกา มตา.

บัณฑิตพึงทราบเจตสิกธรรม ๕๒ ประการซึ่งเป็นเจโตยุตตลักษณะ คือ เกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต และมีที่อาศัยอันเดียวกันกับจิต

เจตสิกา ธมฺมา *ธรรมทั้งหลายอันเป็นเจตสิก* ***เจโตยุตฺตา*** *อันประกอบในจิต* ***ทฺวิปญฺญาส*** *มี ๕๒ ดวง* ***(ปณฺฑิเตน)*** *อันบัณฑิต* ***มตา*** *พึงทราบ* ***(อิติ)*** *ว่า* ***เอกุปฺปาทนิโรธา*** *มีความเกิดและความดับพร้อมกับจิต* ***เอกาลมฺพนวตฺถุกา จ*** *มีอารมณและมีที่อาศัยเดียวกันกับจิต.*

อญฺญสมานเจตสิก เจตสิกที่เสมอกันกับจิต

[๒] กถํ ผสฺโส เวทนา สญฺญา เจตนา เอกคฺคตา ชีวิตินฺทฺริยํ มนสิกาโร เจติ สตฺตเม เจตสิกา สพฺพจิตฺตสาธารณา นาม.

เจตสิกทั้ง ๕๒ ดวงนั้น ได้แก่อะไรบ้าง ? เจตสิก ๗ ดวงเหล่านี้ คือ **ผัสสะ** (สภาวธรรมที่กระทบอารมณ์) **เวทนา** (สภาวธรรมที่เสวยอารมณ์) **สัญญา** (สภาวธรรมที่จำอารมณ์) **เจตนา** (สภาวธรรมที่กระตุ้นเตือนสัมปยุตตธรรมในอารมณ์) **เอกัคคตา** (สภาวธรรมที่ตั้งมั่นในอารมณ์เดียว) **ชีวิตินทรีย์** (สภาวธรรมที่รักษาสัมปยุตตธรรม) **มนสิการ** (สภาวธรรมที่มุ่งและนำสัมปยุตตธรรมสู่อารมณ์) ชื่อว่า **สัพพจิตตสาธารณเจตสิก**

(ทฺวิปญฺญาส เจตสิกา *เจตสิกทั้งหลาย ๕๒ ดวง)* ***กถํ*** *อะไรบ้าง ?* ***สตฺต อิเม เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลาย ๗ ดวงเหล่านี้* ***ผสฺโส เวทนา สญฺญา เจตนา เอกคฺคตา ชีวิตินฺทฺริยํ มนสิกาโร จ อิติ*** *คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ และมนสิการ* ***สพฺพจิตฺตสาธารณา นาม*** *ชื่อว่าสัพพจิตตสาธารณเจตสิก (เจตสิกที่ประกอบได้ทั่วไปในจิตทั้งปวง).*

[๓] วิตกฺโก วิจาโร อธิโมกฺโข วีริยํ ปีติ ฉนฺโท เจติ ฉ อิเม เจตสิกา ปกิณฺณกา นาม.

เจตสิก ๖ ดวง เหล่านี้คือ **วิตก** (สภาวธรรมที่ยกสัมปยุตตธรรมสู่อารมณ์) **วิจาร** (สภาวธรรมที่เคล้าคลึงอารมณ์) **อธิโมกข์** (สภาวธรรมที่ตัดสินอารมณ์) **วีริยะ** (สภาวธรรมที่มีความพยายามในอารมณ์) **ปีติ** (สภาวธรรมที่อิ่มใจในอารมณ์) และ **ฉันทะ** (สภาวธรรมที่ปรารถนาอารมณ์) ชื่อว่า **ปกิณณกเจตสิก**

ฉ อิเม เจตสิกา *เจตสิกทั้งหลาย ๖ ดวงเหล่านี้* ***วิตกฺโก วิจาโร อธิโมกฺโข วีริยํ ปีติ ฉนฺโท จ อิติ*** *คือ วิตก วิจาร อธิโมกข์ วีริยะ และฉันทะ* ***ปกิณฺณกา นาม*** *ชื่อว่าปกิณณกเจตสิก (เจตสิกที่กระจายไปในจิตทุกภูมิ).*

[๔] เอวมิเมเต เตรส เจตสิกา อญฺญสมานาติ เวทิตพฺพา.

บัณฑิตพึงทราบเจตสิก ๑๓ ดวงเหล่านี้ ชื่อว่า **อัญญสมานาเจตสิก**

เวทิตพฺพา *อันบัณฑิตพึงทราบ* ***เอวํ*** *อย่างนี้* ***อิติ*** *ว่า* ***อิเม เอเต เตรส เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวงเหล่านี้* ***อญฺญสมานา*** *ชื่อว่าอัญญสมานเจตสิก.*

อกุสลเจตสิก เจตสิกที่เป็นอกุศล

[๕] โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจํ โลโภ ทิฏฺฐิ มาโน โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจํ ถีนํ มิทฺธํ วิจิกิจฺฉา เจติ จุทฺทสิเม เจตสิกา อกุสลา นาม.

เจตสิก ๑๔ ดวงเหล่านี้ คือ **โมหะ** (สภาวธรรมที่หลงในอารมณ์) **อหิริกะ** (สภาวธรรมที่ไม่ระอายต่อบาปทุจริต) **อโนตตัปปะ** (สภาวธรรมที่ไม่เกรงกลัวต่อผลของบาปทุจริต) **อุทธัจจะ** (สภาวธรรมที่ฟุ้งซ่านในอารมณ์) **โลภะ** (สภาวธรรมที่อยากได้และติดอยู่ในอารมณ์) **ทิฏฐิ** (สภาวธรรมที่เห็นผิดในอารมณ์) **มานะ** (สภาวธรรมที่ถือตนในอารมณ์) **โทสะ** (สภาวธรรมที่ประทุษร้ายในอารมณ์) **อิสสา** (สภาวธรรมที่ริษยาในคุณความดีของผู้อื่น) **มัจฉริยะ** (สภาวธรรมที่ตระหนี่คุณความดีของตน) **กุกกุจจะ** (สภาวธรรมที่รำคาญใจในอารมณ์) **ถีนะ** (สภาวธรรมที่หดหู่ในอารมณ์) **มิทธะ** (สภาวธรรมที่เซื่องซึมในอารมณ์) และ **วิจิกิจฉา** (สภาวธรรมที่สงสัยในพระรัตนตรัยเป็นต้น) ชื่อว่า **อกุศลเจตสิก**

จุทฺทส อิเม เจตสิกา *เจตสิกทั้งหลาย ๑๔ ดวงเหล่านี้* ***โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจํ โลโภ ทิฏฺฐิ มาโน โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจํ ถีนํ มิทฺธํ วิจิกิจฺฉา จ อิติ*** *คือ โมหะ อหิริกะ อโนตตัปปะ อุทธัจจะ โลภะ ทิฏฐิ มานะ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ มิทธะ และ วิจิกิจฉา* ***อกุสลา นาม*** *ชื่อว่าอกุศลเจตสิก.*

โสภนเจตสิก เจตสิกที่ดีงาม

[๖] สทฺธา สติ หิริ โอตฺตปฺปํ อโลโภ อโทโส ตตฺรมชฺฌตฺตตา กายปฺปสฺสทฺธิ จิตฺตปฺปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา เจติ เอกูนวีสติเม เจตสิกา โสภนสาธารณา นาม.

เจตสิก ๑๙ ดวงเหล่านี้คือ **สัทธา** (สภาวธรรมที่น้อมใจเชื่อในพระรัตนตรัยเป็นต้น) **สติ** (สภาวธรรมที่ระลึกได้) **หิริ** (สภาวธรรมที่ระอายต่อบาปทุจริต) **โอตตัปปะ** (สภาวธรรมที่เกรงกลัวผลของบาปทุจริต) **อโลภะ** (สภาวธรรมที่ไม่อยากได้และติดอยู่ในอารมณ์) **อโทสะ** (สภาวธรรมที่ไม่ประทุษร้ายในอารมณ์) **ตัตรมัชฌัตตตา** (สภาวธรรมที่วางตนเป็นกลางในอารมณ์) **กายปัสสัทธิ** (สภาวธรรมที่เป็นความสงบของเจตสิกขันธ์ ๓) **จิตตปัสสัทธิ** (สภาวธรรมที่เป็นความสงบของจิต) **กายลหุตา** (สภาวธรรมที่เป็นความเบาของเจตสิกขันธ์ ๓) **จิตตลหุตา** (สภาวธรรมที่เป็นความเบาของจิต) **กายมุทุตา** (สภาวธรรมที่เป็นความอ่อนของเจตสิกขันธ์ ๓) **จิตตลหุตา** (สภาวธรรมที่เป็นความอ่อนของจิต) **กายกัมมัญญตา** (สภาวธรรมที่เป็นความควรแก่การงานของเจตสิกขันธ์ ๓) **จิตตกัมมัญญตา** (สภาวธรรมที่เป็นความควรแก่การงานของ

จิต) **กายปาคุญญตา** (สภาวธรรมที่เป็นความคล่องแคล่วของเจตสิกขันธ์ ๓) **จิตตปาคุญญตา** (สภาวธรรมที่เป็นความคล่องแคล่วของจิต) **กายุชุกกตา** (สภาวธรรมที่เป็นความตรงแห่งเจตสิกขันธ์ ๓) **จิตตุชุกตา** (สภาวธรรมที่เป็นความตรงแห่งจิต) ชื่อว่า **โสภณสาธารณเจตสิก**

เอกูนวีสติ อิเม เจตสิกา *เจตสิกทั้งหลาย ๑๙ ดวงเหล่านี้* ***สทฺธา สติ หิริ โอตฺตปฺปํ อโลโภ อโทโส ตตฺรมชฺฌตฺตตา กายปฺปสฺสทฺธิ จิตฺตปฺปสฺสทฺธิ กายลหุตา จิตฺตลหุตา กายมุทุตา จิตฺตมุทุตา กายกมฺมญฺญตา จิตฺตกมฺมญฺญตา กายปาคุญฺญตา จิตฺตปาคุญฺญตา กายุชุกตา จิตฺตุชุกตา จ อิติ*** *คือ สัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ อโลภะ อโทสะ ตัตรมัชฌัตตตา กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา จิตตลหุตา กายมุทุตา จิตตมุทุตา กาย-กัมมัญญตา จิตตกัมมัญญตา กายปาคุญญตา จิตตปาคุญญตา กายุชุกตา และ จิตตุชุกตา* ***โสภณสาธารณานาม*** *ชื่อว่าโสภณสาธารณเจตสิก (เจตสิกที่ประกอบทั่วไปในโสภณจิต).*

[๗] สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว เจติ ติสฺโส วิรติโย นาม.

เจตสิก ๓ ดวงคือ **สัมมาวาจา** (สภาวธรรมที่เว้นจากวจีทุจริต ๔ ซึ่งไม่เกียวกับการงานที่เป็นอาชีพ) **สัมมากัมมันตะ** (สภาวธรรมที่เว้นจากกายทุจริต ๓ ที่ไม่เกี่ยวกับการงานที่เป็นอาชีพ) **สัมมาอาชีวะ** (สภาวธรรมที่เว้นจากมิจฉาอาชีวะซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานที่เป็นอาชีพ ชื่อว่า **วิรตีเจตสิก**

เตสุ โส *(**เจตสิกา**) เจตสิกทั้งหลาย ๓ ดวง* ***สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว จ อิติ*** *คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะ* ***วิรติโย นาม*** *ชื่อว่าวิรตีเจตสิก (เจตสิกเครื่องเว้นจากบาป).*

[๘] กรุณา มุทิตา อปฺปมญฺญาโย นามาติ สพฺพถาปิ ปญฺญินฺทฺริเยน สทฺธึ ปญฺจวีสติเม เจตสิกา โสภนาติ เวทิตพฺพา.

เจตสิก ๒ ดวง คือ **กรุณา** (สภาวธรรมที่มีทุกขิตสัตวบัญญัติเป็นอารมณ์) **มุทิตา** (สภาวธรรมที่มีสุขิตสัตวบัญญัติเป็นอารมณ์) ชื่ออัปปมัญญาเจตสิก พร้อมทั้ง**ปัญญินทรีย์** (สภาวธรรมที่รู้แจ้งตามเป็นจริง) รวมทั้งหมดเป็นเจตสิก ๒๕ ดวง บัณฑิตพึงทราบว่า ชื่อว่า **โสภนเจตสิก**

กรุณา มุทิตา *กรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิก* ***เวทิตพฺพา*** *พึงทราบว่า* ***อิติ*** *ว่า* ***อปฺปมญฺญาโย นาม*** *ชื่อว่าอัปปมัญญาเจตสิก,* ***อิเม เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลายเหล่านี้* ***ปญฺญินฺทฺริเยน สทฺธึ*** *กับด้วยปัญญินทรีย์* ***สพฺพถาปิ*** *โดยประการทั้งปวง* ***ปญฺจวีสติ*** *มี ๒๕ ดวง* ***เวทิตพฺพา*** *พึงทราบว่า* ***อิติ*** *ว่า* ***โภณนา*** *ชื่อว่าโสภณเจตสิก.*

[๙] เอตฺตาวตา จ :-

เตรสญฺญสมานา จ จุทฺทสากุสลา ตถา
โสภนา ปญฺจวีสาติ ทฺวิปญฺญาส ปวุจฺจเร.

อนึ่งด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้ ท่านกล่าวเจตสิกไว้ ๕๒ ดวง คือ อัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง และโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง

จ *อนึ่ง* ***เอตฺตาวตา*** *โดยประมาณเท่านี้ (**เจตสิกา**) เจตสิกทั้งหลาย* ***ทฺวิปญฺญาส*** *มี ๕๒ ดวง* ***อิติ*** *คือ* ***อญฺญสมานา*** *อัญญสมานเจตสิก* ***เตรส*** *มี ๑๓ ดวง,* ***อกุสลา*** *อกุศลเจตสิก* ***จุทฺทส*** *มี ๑๔ ดวง,* ***โสภนา*** *โสภณเจตสิก* ***ปญฺจวีส*** *มี ๒๕ ดวง* ***ปวุจฺจเร*** *อันท่านย่อมกล่าวไว้.*

สมฺปโยคนย วิธีประกอบเจตสิกในจิต

[๑๐] เตสํ จิตฺตาวิยุตฺตานํ ยถาโยคมิโต ปรํ
จิตฺตุปฺปาเทสุ ปจฺเจกํ สมฺปโยโค ปวุจฺจติ.

เบื้องหน้าจากนี้ไป ข้าพเจ้าจะแสดงการประกอบเจตสิกเหล่านั้น กับจิตอันเป็นที่อาศัยเกิด(ของเจตสิก) แต่ละดวงตามแต่ที่ประกอบได้

อิโต ปรํ *เบื้องหน้าจากนี้* ***สมฺปโยโค*** *การประกอบ* ***เตสํ*** *(**เจตสิกานํ**) แห่งเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น* ***จิตฺตาวิยุตฺตานํ*** *อันประกอบกับจิต* ***จิตฺตุปฺปาเทสุ*** *ในที่เกิดขึ้นแห่งจิตทั้งหลาย* ***ปจฺเจกํ*** *แต่ละดวง (**มยา**) อันข้าพเจ้า* ***ปวุจฺจติ*** *จะกล่าว* ***ยถาโยคํ*** *ตามสมควร.*

[๑๑] สตฺต สพฺพตฺถ ยุชฺชนฺติ ยถาโยคํ ปกิณฺณกา
จุทฺทสากุสเลเสฺวว โสภเนเสฺวว โสภนา.

สัพพจิตตสาธารณาเจตสิก ๗ ดวงประกอบกับจิตได้ทั้งหมด ปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง ประกอบกับจิตได้ตามสมควร อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับอกุศลจิตเท่านั้น โสภณเจตสิก ๒๕ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับโสภณจิตเท่านั้น

สตฺต (เจตสิกา) *(สัพพสาธารณะ)เจตสิกทั้งหลาย ๗ ดวง* ***ยุชฺชนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***สพฺพตฺถ (จิตฺเตสุ)*** *ในจิตทั้งหลายทั้งปวง,* ***ปกิณฺณกา*** *ปกิณณกเจตสิกทั้งหลาย (๖ ดวง)* ***ยุชฺชนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***ยถาโยคํ*** *ตามสมควร,* ***จุทฺทส (อกุสลา)*** *อกุศลเจตสิกทั้งหลาย ๑๔ ดวง* ***ยุชฺชนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***อกุสเลสุ เอว*** *ในอกุศลจิตทั้งหลายเท่านั้น,* ***โสภนา (เจตสิกา)*** *โสภณเจตสิกทั้งหลาย (๒๕ ดวง)* ***ยุชฺชนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***โสภเนสุ เอว*** *ในโสภณจิตเท่านั้น.*

อญฺญสมานเจตสิกสมฺปโยคนย วิธีประกอบอัญญสมานเจตสิก ๑๓

[๑๒] กถํ สพฺพจิตฺตสาธารณา ตาว สตฺติเม เจตสิกา สพฺเพสุปิ เอกูนนวุติ-จิตฺตุปฺปาเทสุ ลพฺภนฺติ.

เจตสิก ๗ ดวงที่ทั่วไปแก่จิตทั้งปวงเหล่านี้ ย่อมเกิดได้ในจิตอันเป็นที่เกิด(ของเจตสิก) ๘๙ ดวงทั้งหมดก่อน

*(**อญฺญสมานเจตสิกา*** *อัญญสมานเจตสิกทั้งหลาย* ***ยุชฺชนฺติ*** *ย่อมประกอบ)* ***กถํ*** *อย่างไร ?* ***ตาว*** *ในเบื้องต้น* ***สพฺพจิตฺตสาธารณา สตฺต อิเม เจตสิกา*** *สัพพจิตตสาธารณเจตสิกทั้งหลาย ๗ ดวงเหล่านี้* ***ลพฺภนฺติ*** *(อันท่าน)ย่อม(ประกอบ)ได้* ***สพฺเพสุปิ เอกูนนวุติจิตฺตุปฺปาเทสุ*** *ในจิตอันเป็นที่เกิด ๘๙ ดวงทั้งหลายทั้งปวง.*

[๑๓] ปกิณฺณเกสุ ปน วิตกฺโก ตาว ทฺวิปญฺจวิญฺญาณวชฺชิตกามาวจรจิตฺเตสุ เจว เอกาทสสุ ปฐมชฺฌานจิตฺเตสุ เจติ ปญฺจปญฺญาสจิตฺเตสุ อุปฺปชฺชติ.

แต่ในบรรดาปกิณณกเจตสิก อันดับแรก วิตกเจตสิกประกอบกับจิตได้ ๕๕ ดวง คือ กามาวจรจิต ๔๔ เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ และปฐมฌาจิต ๑๑

ปน *ส่วน* ***ปกิณฺณเกสุ*** *ในบรรดาปกิณณกเจตสิกทั้งหลาย (๖ ดวง)* ***ตาว*** *ในเบื้องต้น* ***วิตกฺโก*** *วิตก*

อุปฺปชฺชติ *ย่อมเกิด* ***ปญฺจปญฺญาสจิตฺเตสุ*** *ในจิต ๕๕ ดวงทั้งหลาย* ***อิติ*** *คือ* ***ทฺวิปญฺจวิญฺญาณวชฺชิตกามาวจรจิตฺเตสุ เจว*** *ในกามาวจรจิต (๔๔ ดวง) อันเว้นจากทฺวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ด้วยนั่นเทียว* ***เอกาทสสุ ปฐมชฺฌานจิตฺเตสุ จ*** *ในปฐมฌานจิตทั้งหลาย ๑๑ ดวงด้วย.*

[๑๔] วิจาโร ปน เตสุ เจว เอกาทสสุ ทุติยชฺฌานจิตฺเตสุ จาติ ฉสฏฺฐิจิตฺเตสุ.

ส่วนวิจารเจตสิก ประกอบกับจิตได้ ๖๖ คือ กามาวจรจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑ ทุติยฌานจิต ๑๑

ปน *ส่วน* ***วิจาโร*** *วิจารเจตสิก* ***(อุปฺปชฺชติ)*** *ย่อมเกิด* ***ฉสฏฺฐิจิตฺเตสุ*** *ในจิต ๖๖ ดวงทั้งหลาย* ***อิติ*** *คือ* ***เตสุ เจว*** *ในจิตทั้งหลาย(เหมือนวิตก)เหล่านั้นด้วยนั่นเทียว* ***เอกาทสสุ ทุติยชฺฌานจิตฺเตสุ จ*** *ในทุติยฌานจิตทั้งหลาย ๑๑ ดวงด้วย.*

[๑๕] อธิโมกฺโข ทฺวิปญฺจวิญฺญาณวิจิกิจฺฉาสหคตวชฺชิตจิตฺเตสุ.

อธิโมกขเจตสิก ประกอบกับจิต(ได้ ๑๑๐ ดวง) ที่เว้นจากทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑

อธิโมกฺโข *อธิโมกข์เจตสิก* ***(อุปฺปชฺชติ)*** *ย่อมเกิด* ***ทฺวิปญฺจวิญฺญาณวิจิกิจฺฉาสหคตวชฺชิตจิตฺเตสุ*** *ในจิต (๑๑๐ ดวง) อันเว้นจากทฺวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ดวง และวิจิกิจฉาสัมปยุต ๑ ดวง ทั้งหลาย.*

[๑๖] วีริยํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนทฺวิปญฺจวิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉนสนฺตีรณวชฺชิตจิตฺเตสุ.

วิริยเจตสิก ประกอบกับจิต(ได้ ๑๐๕ ดวง) ที่เว้นจากปัญจทวาราวัชชนจิตต ๑ ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สันตีรณจิต ๓ ดวง

วีริยํ *วีริยเจตสิก* ***(อุปฺปชฺชติ)*** *ย่อมเกิด* ***ปญฺจทฺวาราวชฺชนทฺวิปญฺจวิญฺญาณสมฺปฏิจฺฉนสนฺตีรณวชฺชิตจิตฺเตสุ*** *ในจิต (๑๐๕ ดวง) อันเว้นจากปัญจทฺวารราวัชชนจิต ๑ ดวง ทฺวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง และสันตีรณจิต ๓ ดวง ทั้งหลาย.*

[๑๗] ปีติ โทมนสฺสุเปกฺขาสหคตกายวิญฺญาณจตุตฺถชฺฌานวชฺชิตจิตฺเตสุ.

ปีติเจตสิกประกอบไม่ได้กับเจตสิก ๗๐ ดวง คืออุเบกขาโลภมูลจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ อุเปกขาอเหตุกจิต ๑๔ กายวิญญาณจิต ๒ อุเบกขากามาวจรโสภณจิต ๑๒ จิตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจมฌานจิต ๒๓

ปีติ *ปีติเจตสิก* ***(อุปฺปชฺชติ)*** *ย่อมเกิด* ***โทมนสฺสุเปกฺขาสหคตกายวิญฺญาณจตุตฺถชฺฌานวชฺชิตจิตฺเตสุ*** *ในจิต (๕๑ ดวง) อันเว้นจาก(จิต ๗๐ ดวง คือ) โทสมูลจิต ๒ จิตอันประกอบด้วยอุเบกขา (ในโลภมูลจิต ๔ โมหมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๔ โสภณจิต ๑๒ และปัญจมฌาน ๒๓) กายวิญญาจิต ๒ จตุตถฌาน ๑๑ ทั้งหลาย.*

[๑๘] ฉนฺโท อเหตุกโมมูหวชฺชิตจิตฺเตสูติ.

ฉันทเจตสิกประกอบไม่กับจิต ๒๐ ดวง คือ โมหมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๘

ฉนฺโท *ฉันทเจตสิก* ***(อุปฺปชฺชติ)*** *ย่อมเกิด* ***อเหตุกโมมูหวชฺชิตจิตฺเตสุ*** *ในจิต (๑๐๑ ดวง) อันเว้นจากโมหมูลจิต ๒ และอเหตุจิต ๑๘ ทั้งหลาย* ***อิติ*** *ด้วยประการฉะนี้.*

[๑๙] เต ปน จิตฺตุปฺปาทา ยถากฺกมํ :-

ฉสฏฺฐิ ปญฺจปญฺญาส เอกาทส จ โสฬส
สตฺตติ วีสติ เจว ปกิณฺณกวิวชฺชิตา.

ปญฺจปญฺญาส ฉสฏฺฐิฏฺ- ฐสตฺตติ ติสตฺตติ
เอกปญฺญาส เจกูน- สตฺตติ สปกิณฺณกา.

จิตอันเป็นที่อาศัยเกิด(ของเจตสิก)เหล่านั้น ที่เว้นจากปกิณณกเจตสิกมี ๖๖ ดวง ๕๕ ดวง ๑๑ ดวง ๑๖ ดวง ๗๐ ดวง และ ๒๐ ดวง ตามลำดับ

ส่วนจิตอันเป็นไปพร้อมกับปกิณณกเจตสิก ๕๕ ดวง ๖๖ ดวง ๗๘ ดวง ๗๓ ดวง ๕๐ ดวง และ ๖๙ ดวง ตามลำดับ

ปน *ก็* ***เต จิตฺตุปฺปาทา*** *จิตอันเป็นที่อาศัยเกิดทั้งหลายเหล่านั้น* ***ปกิณฺณกวิวชฺชิตา*** *อันเว้นจากปกิณณกเจตสิก* ***ฉสฏฺฐิ*** *๖๖ ดวง* ***ปญฺจปญฺญาส*** *๕๕ ดวง* ***เอกาทส*** *๑๑ ดวง* ***โสฬส*** *๑๖ ดวง* ***สตฺตติ*** *๗๐ ดวง* ***วีสติ จ*** *และ ๒๐ ดวง* ***ยถากฺกมํ*** *ตามลำดับ.*

*(****ปน*** *ส่วน* ***เต จิตฺตุปฺปาทา*** *จิตอันเป็นที่อาศัยเกิดทั้งหลายเหล่านั้น)* ***สปกิณฺณกา*** *อันเป็นไปพร้อมด้วยปกิณณกเจตสิก* ***ปญฺจปญฺญาส*** *๕๕ ดวง* ***ฉสฏฺฐิ*** *๖๖ ดวง* ***อฏฺฐสตฺตติ*** *๗๘ ดวง* ***ติสตฺตติ*** *๗๓ ดวง* ***เอกปญฺญาส*** *๕๑ ดวง* ***เอกูนสตฺตติ จ*** *และ ๖๙ ดวง (****ยถากฺกมํ*** *ตามลำดับ).*

อกุสลเจตสิกสมฺปโยคนย วิธีประกอบอกุศลเจตสิก ๑๔

[๒๐] อกุสเลสุ ปน โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจญฺจาติ จตฺตาโรเม เจตสิกา สพฺพากุสลสาธารณา นาม, สพฺเพสุปิ ทฺวาทสากุสเลสุ ลพฺภนฺติ.

อนึ่ง บรรดาอกุศลเจตสิก เจตสิก ๔ ดวงเหล่านี้ คือ โมหะ อหิริกะ อโนตตัปปะ และอุทธัจจะ ชื่อว่า สัพพากุศลโยคีเจตสิก ย่อมประกอบเฉพาะในอหุศลจิต ๑๒ ดวงเท่านั้น

ปน *ก็* ***อกุสเลสุ*** *ในบรรดาอกุศลเจตสิกทั้งหลาย* ***จตฺตาโร อิเม เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลาย ๔ ดวงเหล่านี้* ***โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจํ จ อิติ*** *คือ โมหะ อหิริกะ อโนตตัปปะ และ อุทธัจจะ* ***สพฺพากุสล-สาธารณา นาม*** *ชื่อว่าสัพพอกุสลสาธารณะ,* ***ลพฺภนฺติ*** *อันท่านย่อมได้ (ย่อมประกอบ)* ***สพฺเพสุปิ ทฺวาทสา-กุสเลสุ*** *ในอกุศลจิต ๑๒ ดวงทั้งหลาย ทั้งปวง.*

[๒๑] โลโภ อฏฺฐสุ โลภสหคตจิตฺเตเสฺวว ลพฺภติ.

โลภเจตสิก ประกอบได้กับโลภมูลจิต ๘ ดวง

โลโภ *โลภเจตสิก* ***ลพฺภติ*** *ย่อมประกอบ* ***อฏฺฐสุ โลภสหคตจิตฺเตสุ เอว*** *ในโลภมูลจิตทั้งหลาย ๘ ดวงเท่านั้น.*

[๒๒] ทิฏฺฐิ จตูสุ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺเตสุ.

ทิฏฐิเจตสิก ประกอบได้กับทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ ดวง

ทิฏฺฐิ *ทิฏฐิเจตสิก* (***ลพฺภติ*** *ย่อมประกอบ*) ***จตูสุ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺเตสุ*** *ในจิตอันประกอบด้วยความเห็นผิดทั้งหลาย ๔ ดวง.*

[๒๓] มาโน จตูสุ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺเตสุ.

มานเจตสิก ประกอบได้กับทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ดวง

มาโน *มานเจตสิก* (***ลพฺภติ*** *ย่อมประกอบ*) ***จตูสุ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺเตสุ*** *ในจิตอันไม่ประกอบด้วยความเห็นผิดทั้งหลาย ๔ ดวง.*

[๒๔] โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจญฺจาติ ทฺวีสุ ปฏิฆสมฺปยุตฺตจิตฺเตสุ.

เจตสิก ๔ ดวง คือ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ และกุกกุจจะ ประกอบได้กับปฏิฆสัมปยุตตจิต ๒ ดวง

(***จตฺตาโร อิเม เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลาย ๔ ดวงเหล่านี้*) ***โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจํ จ อิติ*** *คือ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ และ กุกกุจจะ* (***ลพฺภติ*** *ย่อมประกอบ*) ***ทฺวีสุ ปฏิฆสมฺปยุตฺตจิตฺเตสุ*** *ในจิตอันประกอบด้วยปฏิฆะทั้งหลาย ๒ ดวง.*

[๒๕] ถีนมิทฺธํ ปญฺจสุ สสงฺขาริกจิตฺเตสุ.

ถีนเจตสิก และมิทธเจตสิก ประกอบกับอกุศลสสังขาริกจิต ๕ ดวง

ถีนมิทฺธํ ถีนเจตสิก และ มิทธเจตสิก (***ลพฺภติ*** *ย่อมประกอบ*) ***ปญฺจสุ สสงฺขาริกจิตฺเตสุ*** *ในจิตอันเป็นสสังขาริกทั้งหลาย ๕ ดวง.*

[๒๖] วิจิกิจฺฉา วิจิกิจฺฉาสหคตจิตฺเตเยวาติ.

วิจิกิจฉาเจตสิกประกอบกับวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตเท่านั้น

วิจิกิจฺฉา *วิจิกิจฉาเจตสิก* (***ลพฺภติ*** *ย่อมประกอบ*) ***วิจิกิจฺฉาสหคตจิตฺเตเยว*** *ในจิตอันประกอบด้วยวิจิกิจฉาเท่านั้น* ***อิติ*** *ด้วยประการฉะนี้.*

[๒๗] สพฺพาปุญฺเญสุ จตฺตาโร โลภมูเล ตโย คตา
โทสมูเลสุ จตฺตาโร สสงฺขาเร ทฺวยํ ตถา.
วิจิกิจฺฉา วิจิกิจฺฉา- จิตฺเต จาติ จตุทฺทส
ทฺวาทสากุสเลเสฺวว สมฺปยุชฺชนฺติ ปญฺจธา.

อกุศลเจตสิก ๑๔ ประกอบกับอกุศลจิต ๑๒ ดวง จัดเป็น ๕ นัย คือ เจตสิก ๔ ดวง ประกอบกับอกุศลจิตทั้งหมด เจตสิก ๓ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับโลภมูลจิต เจตสิก ๔ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับโทสมูลจิต เจตสิก ๒ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับอกุศลสสังขาริกจิต วิจิกิจฉาเจตสิกประกอบกับวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตเท่านั้น

จตุทฺทส (***อกุสลา***) *อกุศลเจติกทั้งหลาย ๑๔ ดวง* ***สมฺปยุชฺชนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***ทฺวาทสากุสเลสุ เอว*** *ในอกุศลจิต ๑๒ ดวงทั้งหลายเท่านั้น* ***ปญฺจธา*** *โดยแบ่งเป็น ๕ นัย* ***อิติ*** *คือ* ***จตฺตาโร*** (***เจตสิกา***) *เจตสิก*

ทั้งหลาย ๔ ดวง ***(ปยุชฺชนฺติ)*** *ย่อมประกอบ* ***สพฺพาปุญฺเญสุ*** *ในอกุศลจิตทั้งปวงทั้งหลาย,* ***ตโย (เจตสิกา)*** *เจตสิกทั้งหลาย ๓ ดวง* ***คตา*** *ประกอบแล้ว* ***โลภมูเล*** *ในโลภมูลจิต,* ***จตฺตาโร (เจตสิกา)*** *เจตสิกทั้งหลาย ๔ ดวง* ***(ปยุชฺชนฺติ)*** *ย่อมประกอบ* ***โทสมูเลสุ*** *ในโทสมูลจิตทั้งหลาย,* ***ทฺวยํ*** *เจตสิก ๒ ดวง* ***(ปยุชฺชติ)*** *ย่อมประกอบ* ***ตถา สสงฺขาเร*** *ในจิตอันเป็นสสังขาริกเท่านั้น,* ***วิจิกิจฺฉา จ*** *และวิจิกิจฉาเจตสิก* ***(ปยุชฺชติ)*** *ย่อมประกอบ* ***วิจิกิจฺฉาจิตฺเต*** *ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต.*

โสภนเจตสิกสมฺปโยคนย วิธีประกอบโสภณเจตสิก ๒๕

[๒๘] โสภเนสุ ปน โสภนสาธารณา ตาว เอกูนวีสติเม เจตสิกา สพฺเพสุปิ เอกูนสฏฺฐิโสภนจิตฺเตสุ สวิชฺชนฺติ.

อนึ่งบรรดาโสภณเจตสิก อันดับแรก โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ ดวง ประกอบได้กับโสภณจิต ๕๙ ดวงทั้งหมด

ปน *ก็* ***โสภเนสุ*** *ในบรรดาโสภณเจตสิกทั้งหลาย* ***ตาว*** *ในเบื้องต้น* ***เอกูนวีสติ อิเม เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลาย ๑๙ ดวงเหล่านี้* ***โสภนสาธารณา*** *อันทั่วไปในโสภณจิต* ***สวิชฺชนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***สพฺเพสุปิ เอกูนสฏฺฐิโสภนจิตฺเตสุ*** *ในโสภณจิต ๕๙ ดวงทั้งหลาย แม้ทั้งปวง.*

[๒๙] วิรติโย ปน ติสฺโสปิ โลกุตฺตรจิตฺเตสุ สพฺพถาปิ นิยตา เอกโตว ลพฺภนฺติ, โลกิเยสุ ปน กามาวจรกุสเลเสฺวว กทาจิ สนฺทิสฺสนฺติ วิสุ วิสุ.

ส่วนวิรตีเจตสิก ๓ ดวง ย่อมประกอบแน่นอนพร้อมเพรียงกันกับโลกุตตรจิต ๘ โดยประการทั้งปวง แต่บรรดาโลกียจิต วิรตีเจตสิก ย่อมประกอบกับกามาวจรกุศลจิตเป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้นและไม่ประกอบพร้อมกัน

ปน *ก็* ***ติสฺโสปิ วิรติโย*** *วิรตีเจตสิกทั้งหลาย ๓ ดวง* ***นิยตา เอกโตว ลพฺภนฺติ*** *ย่อมประกอบโดยเป็นอันเดียวกันแน่นอน* ***สพฺพถาปิ โลกุตฺตรจิตฺเตสุ*** *ในโลกุตตรจิตทั้งหลาย แม้ทั้งปวง,* ***ปน*** *ส่วน* ***โลกิเยสุ*** *ในโลกียจิตทั้งหลาย* ***วีรติโย*** *วิรตีเจตสิกทั้งหลาย* ***วิสุ วิสุ สนฺทิสฺสนฺติ*** *ย่อมปรากฏแยกกัน* ***กามาวจรกุสเลสุ เอว*** *ในกามาวจรกุศลิจตทั้งหลายเท่านั้น* ***กทาจิ*** *ในกาลบางคราว.*

[๓๐] อปฺปมญฺญาโย ปน ทฺวาทสสุ ปญฺจมชฺฌานวชฺชิตมหคฺคตจิตฺเตสุ เจว กามาวจรกุสเลสุ จ สเหตุกกามาวจรกิริยจิตฺเตสุ จาติ อฏฺฐวีสติจิตฺเตเสฺวว กทาจิ นานา หุตฺวา ชายนฺติ, อุเปกฺขาสหคเตสุ ปเนตฺถ กรุณามุทิตา น สนฺตีติ เกจิ วทนฺติ.

ส่วนอัปปมัญญาเจตสิก ๒ ย่อมแยกกันประกอบและประกอบเฉพาะบางคราวเท่านั้นในจิต ๒๘ ดวง คือ มหัคคตจิต ๑๒ ดวงเว้นปัญจมฌานจิต ในกามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง และในกามาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง อนึ่ง ในจิต ๒๘ ดวงที่ประกอบกับอัปปมัญญาเจตสิกนี้อาจารย์บางท่านย่อมกล่าวว่ากรุณาและมุทิตาไม่ประกอบกับจิตที่เป็นอุเบกขา

ปน *ก็* ***อปฺปมญฺญาโย*** *อัปปมัญญาเจตสิกทั้งหลาย* ***นานา หุตฺวา ชายนฺติ*** *ย่อมเกิด(ประกอบ)แยกกัน* ***กทาจิ*** *ในกาลบางคราว* ***อฏฺฐวีสติจิตฺเตสุ เอว*** *ในจิต ๒๘ ดวงทั้งหลายเท่านั้น* ***อิติ*** *คือ* ***ทฺวาทสสุ ปญฺจมชฺฌานวชฺชิตมหคฺคตจิตฺเตสุ เจว*** *ในมหัคคตจิตอันเว้นจากปัญจมฌาน ๑๒ ดวงด้วย* ***กามาวจร-กุสเลสุ จ*** *ในกามาวจรกุศลจิตทั้งหลายด้วย* ***สเหตุกกามาวจรกิริยจิตฺเตสุ จ*** *ในสเหตุกกามาวจรกิริยาจิตทั้งหลายด้วย,* ***ปน*** *อนึ่ง* ***เอตฺถ*** *ในจิต ๒๘ ดวงทั้งหลายเหล่านี้* ***เกจิ*** *(**อาจริยา** อาจารย์ทั้งหลาย) บางพวก* ***วทนฺติ*** *ย่อมกล่าว* ***อิติ*** *ว่า* ***กรุณามุทิตา*** *กรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิกทั้งหลาย* ***น สนฺติ*** *ย่อมไม่มี* ***อุเปกฺขา-สหคเตสุ*** *ในจิตทั้งหลายอันประกอบด้วยอุเบกขา.*

[๓๑] ปญฺญา ปน ทฺวาทสสุ ญาณสมฺปยุตฺตกามาวจรจิตฺเตสุ เจว สพฺเพสุปิ ปญฺจตึสมหคฺคตโลกุตฺตรจิตฺเตสุ จาติ สตฺตจตฺตาลีสจิตฺเตสุ สมฺปโยคํ คจฺฉตีติ.

อนึ่ง ปัญญาเจตสิกย่อมถึงการประกอบกับจิต ๔๗ ดวง คือกามาวจรโสภณจิตที่เป็นญาณสัมปยุต ๑๒ ดวง มหัคคตจิต และโลกุตตรจิต ๓๕ ดวงทั้งหมด

ปน *อนึ่ง* ***ปญฺญา*** *ปัญญาเจตสิก* ***คจฺฉติ*** *ย่อมถึง(ประกอบ)* ***สตฺตจตฺตาลีสจิตฺเตสุ*** *ในจิต ๔๗ ดวงทั้งหลาย* ***สมฺปโยคํ*** *ตามสมควร* ***อิติ*** *คือ* ***ทฺวาทสสุ ญาณสมฺปยุตฺตกามาวจรจิตฺเตสุ เจว*** *ในกามาวจรจิตอันสัมปยุตด้วยปัญญาทั้งหลาย ๑๒ ดวงด้วยนั่นเทียว* ***สพฺพสุปิ ปญฺจตึสมหคฺคตโลกุตฺตรจิตฺเตสุ จ*** *ในมหัคคตจิตและโลกุตตรจิต ๓๕ ดวงทั้งหลายทั้งปวงด้วย* ***อิติ*** *ด้วยประการฉะนี้.*

[๓๒] เอกูนวีสติ ธมฺมา ชายนฺเตกูนสฏฺฐิสุ
ตโย โสภสจิตฺเตสุ อฏฺฐวีสติยํ ทฺวยํ.
ปญฺญา ปกาสิตา สตฺต- จตฺตาลีสวิเธสุปิ
สมฺปยุตฺตา จตุเธวํ โสภเนเสฺวว โสภนา.

เจตสิก ๑๙ ดวงประกอบกับจจิต ๕๙ ดวง เจตสิก ๓ ดวง ประกอบกับจิต ๑๖ ดวง เจตสิก ๒ ดวง ประกอบกับจิต ๒๘ ดวง ปัญญาเจตสิก ท่านแสดงไว้ในจิต ๔๗ ดวง โสภณเจตสิกประกอบกับโสภณจิต ๔ นัยเท่านั้น

เอกูนวีสติ ธมฺมา *เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๑๙* ***ชายนฺติ*** *ย่อมเกิด(ประกอบ)* ***เอกูนสฏฺฐิสุ*** *ในจิต ๕๙ ดวง,* ***ตโย*** *เจตสิก ๓ ดวง* ***ชายนฺติ*** *ย่อมเกิด(ประกอบ)* ***โสภสจิตฺเตสุ*** *ในจิต ๑๖ ดวงทั้งหลาย,* ***ทฺวยํ*** *เจตสิก ๒ ดวง* ***ชายนฺติ*** *ย่อมเกิด(ประกอบ)* ***อฏฺฐวีสติยํ*** *ในจิต ๘ ดวง.*

ปญฺญา *ปัญญาเจตสิก* ***ปกาสิตา*** *อันท่านแสดงไว้แล้ว* ***สตฺตจตฺตาลีสวิเธสุปิ*** *แม้ในจิต ๔๗ ดวงทั้งหลาย,* ***โสภนา*** *โสภณเจตสิกทั้งหลาย* ***สมฺปยุตฺตา*** *ท่านประกอบไว้แล้ว* ***เอวํ จตุธา โสภเนสุ เอว*** *ในโสภณจิตทั้งหลาย ๔ ประเภท เท่านั้น.*

[๓๓] อิสฺสามจฺเฉรกุกฺกุจฺจ- วิรติกรุณาทโย
นานา กทาจิ มาโน จ ถินมิทฺธํ ตถา สห.

อิสสาเจตสิก มัจฉริยเจตสิก กุกกุจจเจตสิก วิรตีเจตสิก และกรุณาเจตสิก เป็นต้น ย่อมแยกๆ กันประกอบ และย่อมประกอบในกาลบางคราวเท่านั้น ส่วนมานเจตสิกย่อมประกอบได้ในกาลบางคราว และถีนมิทธเจตสิกย่อมประกอบพร้อมกันในกาลบางคราว

อิสฺสามจฺเฉรกุกฺกุจฺจวิรติกรุณาทโย *(**เจตสิกา** เจตสิกทั้งหลาย) มี อิสสาเจตสิก มัจฉริยเจตสิก กุกกุจจเจตสิก วิรตีเจตสิก และกรุณาเจตสิก เป็นต้น* ***นานา กทาจิ*** *(**ยุชฺชนฺติ**) ย่อมประกอบแยกกันในกาลบางคราว,* ***จ*** *ส่วน* ***มาโน*** *มานเจตสิก* ***กทาจิ*** *(**ยุชฺชนฺติ**) ย่อมประกอบในกาลบางคราว,* ***ถีนมิทฺธํ*** *ถีนเจตสิกและมิทธเจตสิก* ***สห*** *(**ยุชฺชนฺติ**) ย่อมประกอบพร้อมกัน* ***ตถา กทาจิ*** *ในกาลบางคราวเช่นกัน.*

[๓๔] ยถาวุตฺตานุสาเรน เสสา นิยตโยคิโน
สงฺคหญฺจ ปวกฺขามิ เตสำทานิ ยถารหำ.

ตามนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วข้างต้น เจตสิกที่เหลือ จัดเป็นนิยตโยคีเจตสิก บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวสังคหนัยแห่งเจตสิกเหล่านั้นตามแต่จะประกอบได้

เสสา *(**เจสิกกา**) เจตสิกทั้งหลายที่เหลือ* ***นิยตโยคิโน*** *(**โหติ**) เป็นนิยตโยคี(คือประกอบแน่นอน)* ***ยถาวุตฺตานุสาเรน*** *ตามนัย(อันข้าพเจ้า)กล่าวไว้แล้ว,* ***อิทานิ*** *ในกาลนี้ (**อหำ**) ข้าพเจ้า* ***ปวกฺขามิ*** *จักกล่าว* ***สงฺคหำ*** *ซึ่งสังคหนัย* ***เตสำ*** *(**เจตสิกานำ**) แห่งเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น* ***ยถารหำ*** *ตามสมควร* ***จ*** *ด้วย.*

สงฺคหนย วิธีสงเคราะห์จิตกับเจตสิก

[๓๕] ฉตฺตึสานุตฺตเร ธมฺมา ปญฺจตึส มหคฺคเต
อฏฺฐตึสาปิ ลพฺภนฺติ กามาวจรโสภเน.
สตฺตวีสติปุญฺญมฺหิ ทฺวาทสาเหตุเกติ จ
ยถาสมฺภวโยเคน ปญฺจธา ตตฺถ สงฺคโห.

ในเจตสิกเหล่านั้น มีสังคหนัย ๕ นัยโดยการประกอบตามสมควรคือ เจตสิก ๓๕ ดวง ประกอบได้กับมหัคตจิต เจตสิก ๓๘ ดวงประกอบได้กับกามาวจรโสภณจิต เจตสิก ๒๗ ดวง ประกอบได้กับอกุศลจิต เจตสิก ๑๒ ดวง ประกอบได้กับอเหตุกจิต

ตตฺถ *(**เจตสิเกสุ**) ในเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น* ***สงฺคโห*** *วิธีสงเคราะห์ (**โหติ**) ย่อมมี* ***ปญฺจธา*** *๕ ประการ* ***ยถาสมฺภวโยเคน*** *โดยการประกอบตามสมควร (**อิติ**) คือ* ***ฉตฺตึส ธมฺมา*** *เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๓๖ ดวง* ***ลพฺภนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***อนุตฺตเร*** *ในโลกุตตรจิต,* ***ปญฺจตึส*** *เจตสิกทั้งหลาย ๓๕ ดวง* ***ลพฺภนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***มหคฺคเต*** *ในมหัคคตจิต,* ***อฏฺฐตึสาปิ*** *เจตสิกทั้งหลาย ๓๘ ดวง* ***ลพฺภนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***กามาวจร-โสภเน*** *ในกามาวจรโสภณจิต.*

โลกุตฺตรจิตฺตสงฺคหนย

[๓๖] กถำ โลกุตฺตเรสุ ตาว อฏฺฐสุ ปฐมชฺฌานิกจิตฺเตสุ อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา อปฺปมญฺญาวชฺชิตา เตวีสติ โสภนเจตสิกา เจติ ฉตฺตึส ธมฺมา สงฺคหำ คจฺฉนฺติ, ตถา ทุติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวชฺชา, ตติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจาร-วชฺชา, จตุตฺถชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจารปีติวชฺชา, ปญฺจมชฺฌานิกจิตฺเตสุปิ อุเปกฺขาสหคตา เต เอว สงฺคยฺหนฺตีติ สพฺพถาปิ อฏฺฐสุ โลกุตฺตรจิตฺเตสุ ปญฺจกชฺ-ฌานวเสน ปญฺจธาว สงฺคโห โหตีติ.

เจตสิกย่อมถึงการประกอบกับจิตได้อย่างไร ? เบื้องแรกในโลกุตตรจิต เจตสิก ๓๖ ดวง คือ อัญญสมานเจตสิก ๑๓ ดวง และโสภณเจตสิก ๒๓ ดวง เว้นอัปปมัญญาเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในปฐมฌานิกจิต ๘ ดวง เหมือนกับที่กล่าวมานี้ เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในทุติยฌานิกจิต ๘ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิกและวิจารเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในตติยฌานิกจิต ๘ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก วิจารเจตสิก และปีติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในจตุตถฌานิกจิต ๘ ดวง เจตสิกเหล่านั้นนั่นแหละที่สหรคตกับอุเบกขาเตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในรูปวจรปัญจมฌาน ๑๑ ดวง โดยประการที่กล่าวมานี้ ในโลกุตตรจิต ๘ ดวง จึงมีสังคหนัย ๕ นัย โดยการจำแนกด้วยฌาน ๕ โดยประการทั้งปวง

*(**เจตสิกา** เจตสิกทั้งหลาย **สงฺคยฺหนฺติ** (อันท่าน)ย่อมสงเคราะห์เข้า **จิตฺเตสุ** ในจิตทั้งหลาย) **กถํ** อย่างไร ? **ตาว** ในเบื้องต้น **โลกุตฺตเรสุ** ในบรรดาโลกุตตรจิตทั้งหลาย **ฉตฺตึส ธมฺมา** เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๓๖ ดวง **อิติ** คือ **อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา** อัญญสมานเจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวง **เตวีสติ โสภน-เจตสิกา จ** และโสภนเจตสิกทั้งหลาย ๒๓ ดวง อันเว้นจากอัปปมัญญาเจตสิก **คจฺฉติ** ย่อมถึง **สงฺคหํ** ซึ่งการสงเคราะห์เข้า **ปฐมชฺฌานิกจิตฺเตสุ** ในปฐมฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **เต เอว (เจตสิกา)** เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั่นแล **วิตกฺกวชฺชา** อันเว้นจากวิตกเจตสิก **สงฺคยฺหนฺติ** (อันท่าน)ย่อมสงเคราะห์เข้า **ทุติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ** ในทุติยฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, **(เต เอว เจตสิกา** เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั่นแล) **วิตกฺกวิจารวชฺชา** อันเว้นจากวิตกเจตสิกและวิจารเจตสิก **(สงฺคยฺหนฺติ** อันท่านย่อมสงเคราะห์เข้า) **ตติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ** ในตติยฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, **(เต เอว เจตสิกา** เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั่นแล) **วิตกฺกวิจารปีติวชฺชา** อันเว้นจากวิตกเจตสิก วิจารเจตสิก และปีติเจตสิก **(สงฺคยฺหนฺติ** อันท่านย่อมสงเคราะห์เข้า) **จตุตฺถชฺฌานิกจิตฺเตสุ** ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, **(เต เอว เจตสิกา** เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั่นแล) **อุเปกฺขาสหคตา** อันประกอบด้วยอุเบกขาเจตสิก **(สงฺคยฺหนฺติ** อันท่านย่อมสงเคราะห์เข้า) **ปญฺจมชฺ-ฌานิกจิตฺเตสุปิ** แม้ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, **อิติ** เพราะเหตุนั้น **สงฺคโห** การสงเคราะห์(เจตสิก) **อฏฺฐสุ โลกุตฺตเรสุ** ในโลกุตตรจิตทั้งหลาย ๘ ดวง **โหติ** ย่อมมี **ปญฺจกชฺฌานวเสน** ด้วยอำนาจแห่งฌานหมวด ๕ **สพฺพถาปิ ปญฺจธาว** ๕ ประการครบถ้วน **อิติ** ด้วยประการฉะนี้.*

[๓๗] ฉตฺตึส ปญฺจตึส จ จตุตฺตึส ยถากฺกมํ
เตตฺตึสทฺวยมิจฺเจวํ ปญฺจธานุตฺตเร ฐิตา.

เจตสิกทั้งหลายที่ประกอบกับโลกุตตรจิต ๕ นัย อย่างนี้คือ เจตสิก ๓๖ ดวง เจตสิก ๓๕ ดวง เจตสิก ๓๔ ดวง เจตสิก ๓๓ ดวง และเจตสิก ๓๓ ดวงตามลำดับ

*(**เจตสิกา**) เจตสิกทั้งหลาย **ฐิตา** อันตั้งอยู่ **อนุตฺตเร** ในโลกุตตรจิต **ปญฺจธา (โหนฺติ)** มี ๕ นัย **ยถากฺกมํ** ตามลำดับ **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** คือ :- **ฉตฺตึส** เจตสิก ๓๖ ดวง **ปญฺจตึส** เจตสิก ๓๕ ดวง **จตุตฺตึส** เจตสิก ๓๔ ดวง **เตตฺตึสทฺวยํ** เจตสิก ๓๓ ดวง และ ๓๓ ดวง.*

มหคฺคตจิตฺตสงฺคหนย

[๓๘] มหคฺคเตสุ ปน ตีสุ ปฐมชฺฌานิกจิตฺเตสุ ตาว อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา, วิรตีตฺตยวชฺชิตา ทฺวาวีสติ โสภนเจตสิกา เจติ ปญฺจตึส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ, กรุณามุทิตา ปเนตฺถ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพา, ตถา ทุติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ

วิตกฺกวชฺชา, ตติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจารวชฺชา, จตุตฺถชฺฌานิกจิตฺเตสุ วิตกฺก-วิจารปีติวชฺชา, ปญฺจมชฺฌานิกจิตฺเตสุ ปน ปนฺนรสสุ อปฺปมญฺญาโย น ลพฺภนฺตีติ สพฺพถาปิ สตฺตวีสติมหคฺคตจิตฺเตสุ ปญฺจกชฺฌานวเสน ปญฺจธาว สงฺคโห โหตีติ.

ส่วนในมหัคคตจิตทั้งหลาย เจตสิก ๓๕ ดวง คือ อัญญสมานเจตสิก ๑๓ ดวง โสภณเจตสิก ๒๒ ดวง เว้นวิรตีเจตสิก ๓ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในปฐมฌานิกจิต ๓ ดวง ก่อน อนึ่ง ในปฐมฌานิกจิตนี้ บัณฑิตพึงประกอบกรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิกแต่ละดวงเข้ากับจิตแต่ละดวง เหมือนกับที่กล่าวมาแล้ว เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในทุติยฌานิกจิต ๓ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก และวิจารเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในตติยฌานิกจิต ๓ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก วิจารเจตสิก และปีติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในจตุตถฌานิกจิต ๓ ดวง ในปัญจมฌานจิต ๑๕ ดวงเว้นเจตสิกที่เป็นองค์ฌานดังกล่าวแล้วและเว้นอัปปมัญญาเจตสิก เพราะเหตุนั้น ในมัคคตจิต ๒๗ ดวงนี้มีสังคหนัย ๕ นัย ด้วยการจำแนกตามฌาน ๕ โดยประการทั้งปวง

ปน *ส่วน* ***มหคฺคเตสุ*** *ในมหัคคตจิตทั้งหลาย* ***ปญฺจตึส ธมฺมา*** *เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๓๕ ดวง* ***อิติ*** *คือ* ***ตาว*** *ในเบื้องต้น* ***อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา*** *อัญญสมานเจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวง* ***วิรติตฺตย-วชฺชิตา ทฺวาวีสติ โสภนเจตสิกา จ*** *และโสภนเจตสิกทั้งหลาย ๒๒ ดวง เว้นวิรติเจตสิก ๓* ***คจฺฉนฺติ*** *ย่อมถึง* ***สงฺคหํ*** *ซึ่งการสงเคราะห์เข้า* ***ตีสุ ปฐมชฺฌานิกจิตฺเตสุ*** *ในปฐมฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง,* ***ปน*** *อนึ่ง* ***เอตฺถ*** *ในปฐมฌานิกจิตนั้น* ***กรุณามุทฺทา*** *กรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิกทั้งหลาย* ***(ปญฺหิเตน)*** ***โยเชตพฺพา*** *อันบัณฑิตสามารถประกอบ* ***ปจฺเจกํ เอว*** *อย่างละดวง,* ***ตถา*** *เหมือนกันนั้น* ***วิตกฺกวชฺชา เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากวิตก* ***โยเชตพฺพา*** *สามารถประกอบ* ***ทุติยชฺฌานิกจิตฺเตสุ*** *ในทุติยฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง,* ***เจตสิกา วิตกฺกวิจารวชฺชา*** *เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากวิตกเจตสิก และวิจารเจตสิก* ***โยเชตพฺพา*** *สามารถประกอบ* ***จตุตฺถชฺฌานิกจิตฺเตสุ*** *ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง,* ***เจตสิกา วิตกฺกวิจารปีติวชฺชา*** *เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากวิตกเจตสิก วิจารเจตสิก และปีติเจตสิก* ***โยเชตพฺพา*** *สามารถประกอบ* ***จตุตฺถชฺฌานิก-จิตฺเตสุ*** *ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง,* ***ปน*** *ส่วน* ***อปฺปมญฺญาโย*** *อัปปมัญญาเจตสิกทั้งหลาย* ***ลพฺภนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***ปนฺนรสสุ ปญฺจมชฺฌานิกจิตฺเตสุ*** *แม้ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๑๕ ดวง,* ***อิติ*** *เพราะเหตุนั้น* ***สงฺคโห*** *การสงเคราะห์(เจตสิก)* ***สตฺตวีสติมหคฺคตจิตฺเตสุ*** *ในมหัคคตจิต ๒๗ ดวงทั้งหลาย* ***โหติ*** *ย่อมมี* ***ปญฺจกชฺฌานวเสน*** *ด้วยอำนาจแห่งฌานหมวด ๕* ***สพฺพถาปิ ปญฺจธาว*** *๕ ประการครบถ้วน* ***อิติ*** *ด้วยประการฉะนี้.*

[๓๙] ปญฺจตึส จตุตฺตึส เตตฺตึส จ ยถากฺกมํ
พาตฺตึส เจว ตึสติ ปญฺจธาว มหคฺคเต.

เจตสิกทั้งหลายที่ประกอบกับมหัคคตจิต ๕ นัย อย่างนี้คือ เจตสิก ๓๕ ดวง เจตสิก ๓๔ ดวง เจตสิก ๓๓ ดวง เจตสิก ๓๒ ดวง และเจตสิก ๓๐ ดวง ตามลำดับ

เจตสิกา *เจตสิกทั้งหลาย* ***คจฺฉนฺติ*** *ย่อมถึง* ***สงฺคหํ*** *ซึ่งการสงเคราะห์เข้า* ***มหคฺคเต*** *ในมหัคคตจิต ปญฺจธาว ๕ นัยเทียว* ***อิติ*** *คือ* ***ปญฺจตึส*** *เจตสิก ๓๕ ดวง* ***จตุตฺตึส*** *เจตสิก ๓๔ ดวง* ***เตตฺตึส จ*** *เจตสิก ๓๓ ดวง* ***พาตฺตึส*** *เจตสิก ๓๒ ดวง* ***ตึส เจว*** *และเจตสิก ๓๐ ดวง.*

กามาวจรโสภณจิตฺตสงฺคหนย

[๔๐] กามาวจรโสภเนสุ ปน กุสเลสุ ตาว ปฐมทฺวเย อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา, ปญฺจวีสติ โสภนเจตสิกา เจติ อฏฺฐตึส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ, อปฺปมญฺญาวิรติโย ปเนตฺถ ปญฺจปิ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพา, ตถา ทุติยทฺวเย ญาณวชฺชิตา, ตติยทฺวเย ญาณสมฺปยุตฺตา ปีติวชฺชิตา, จตุตฺถทฺวเย ญาณปีติ-วชฺชิตา, เต เอว สงฺคยฺหนฺติ กิริยจิตฺเตสุปิ วิรติวชฺชิตา, ตเถว จตูสุปิ ทุเกสุ จตุธาว สงฺคยฺหนฺติ. ตถา วิปาเกสุ จ อปฺปมญฺญาวิรติวชฺชิตา เต เอว สงฺคยฺหนฺตีติ สพฺพถาปิ จตุวีสติกามาวจรโสภนจิตฺเตสุ ทุกวเสน ทฺวาทสธาว สงฺคโห โหตีติ.

ก็บรรดากามาวจรโสภณจิต เจตสิก ๓๘ ดวง คือ อัญญสมานเจตสิก ๑๓ ดวง และโสภณจิต ๒๕ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกุศลจิต ๒ ดวงแรก อนึ่ง บัณฑิตพึงประกอบอัปปมัญญาเจตสิก ๒ ดวง เข้าในกามาวจรโสภณจิตนี้เป็นดวงๆ ไปเท่านั้น เหมือนอย่างที่กล่าวมาแล้ว เจตสิกเหล่านั้น เว้นปัญญาเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตคู่ที่ ๒ เจตสิกเหล่านั้น เว้นปีติเจตสิก ที่เป็นญาณสัมปยุตย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตคู่ที่ ๓ เจตสิกเหล่านั้น เว้นปัญญาเจตสิกและปีติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตคู่ที่ ๔ เจตสิกเหล่านั้นเว้นวิรตีเจตสิก ๓ ดวงย่อมถึงการนับเข้าเป็น ๔ นัย ในกามาวจรโสภณจิตทั้ง ๔ คู่ เหมือนอย่างนั้น ทำนองเดียวกันนี้ เจตสิกเหล่านั้น เว้นอัปปมัญญาเจตสิกและวิรตีเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโภณวิปากจิต ๔ คู่ เหมือนอย่างที่กล่าวมาแล้ว เพราะเหตุนั้น ในกามาวจรโสภณจิต ๒๔ จึงมีสังคหนัย ๑๒ นัย ด้วยการจำแนกออกเป็นคู่ๆ โดยประการทั้งปวง

ปน *ก็* ***กามาวจรโสภเนสุ*** *ในบรรดากามาวจรโสภณจิตทั้งหลาย* ***อฏฺฐตึส ธมฺมา*** *เจตสิกทั้งหลาย ๓๘ ดวง* ***อิติ*** *คือ* ***อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา*** *อัญญสมานเจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวง* ***ปญฺจวีสติ โสภนเจตสิกา จ*** *และโสภนเจตสิกทั้งหลาย ๒๕ ดวง* ***คจฺฉนฺติ*** *ย่อมถึง* ***สงฺคหํ*** *ซึ่งการสงเคราะห์* ***ตาว ปฐมทฺวเย*** *ในคู่ที่ ๑ ก่อน* ***กุสเลสุ*** *ในมหากุศลจิตทั้งหลาย,* ***ปน*** *อนึ่ง* ***อปฺปมญฺญาวิรติโย*** *อัปปมัญญาเจตสิกและวิรตีเจตสิกทั้งหลาย* ***ปญฺจปิ*** *แม้ทั้ง ๕ ดวง* ***(ปณฺฑิเตน) สงฺคยฺหนฺติ*** *อันบัณฑิตย่อมสงเคราะห์เข้า* ***เอตฺถ*** *ในกามาวจรโสภนจิตทั้งหลายเหล่านั้น* ***ปจฺเจกํ เอว*** *อย่างละดวง,* ***ตถา*** *เหมือนกันนั้น* ***ญาณวชฺชิตา เจตสิกา*** *เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากปัญญา* ***สงฺคยฺหนฺติ*** *ย่อมสงเคราะห์เข้า* ***ทุติยทฺวเย*** *ในมหากุศลจิตคู่ที่ ๒,* ***(เจตสิกา)*** *เจตสิกทั้งหลาย* ***ญาณสมฺปยุตฺตา*** *อันประกอบด้วยปัญญา* ***ปีติวิวชฺชิตา*** *อันเว้นจากปีติ* ***สงฺคยฺหนฺติ*** *ย่อมสงเคราะห์เข้า* ***ตติยทฺวเย*** *ในมหากุศลจิตคู่ที่ ๓,* ***(เจตสิกา)*** *เจตสิกทั้งหลาย* ***ญาณปีติวิวชฺชิตา*** *อันเว้นจากปัญญาและปีติ* ***สงฺคยฺหนฺติ*** *ย่อมสงเคราะห์เข้า* ***จตุตฺถทฺวเย*** *ในมหากุศลจิตคู่ที่ ๔,* ***เต เอว*** *เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น* ***วิรติวชฺชิตา*** *อันเว้นจากวิรตี* ***สงฺคยฺหนฺติ*** *ย่อมสงเคราะห์เข้า* ***กิริยจิตฺเตสุปิ*** *ในกิริยาจิตทั้งหลายด้วย,* ***ตถา*** *เหมือนกันนั้น* ***(เต วิรติวชฺชิตา เจตสิกา)*** *เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากวิรตีเหล่านั้น* ***สงฺคยฺหนฺติ*** *ย่อมสงเคราะห์* ***จตุธาว*** *เป็น ๔ นัยเทียว* ***จตูสุปิ ทุเกสุ*** *ในคู่ทั้งหลาย ๔ คู่,* ***ตถา*** *เหมือนอย่างนั้น* ***เต เอว*** *เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น* ***อปฺปมญฺญาวิรติวชฺชิตา*** *อันเว้นจากอัปปมัญญาเจตสิกและวิรติเจตสิก* ***สงฺคยฺหนฺติ*** *ย่อมประกอบ* ***วิปาเกสุ จ*** *ในวิปากจิตทั้งหลาย* ***อิติ*** *เพราะเหตุนั้น* ***สงฺคโห*** *การประกอบ* ***ทฺวาทสธาว*** *๑๒ นัยนั่นเทียว*

ทุกวเสน *โดยสามารถแห่งคู่* ***จตุวีสติกามาวจรโสภนจิตฺเตสุ*** *ในกามาวจรโสภนจิต ๒๔ ดวง* ***สพฺพถาปิ*** *แม้ทั้งหมด* ***อิติ*** *ด้วยประการฉะนี้.*

[๔๑] อฏฺฐตึส สตฺตตึส ทฺวยํ ฉตฺตึสกํ สุเภ
ปญฺจตึส จตุตฺตึส ทฺวยํ เตตฺตึสกํ กฺริเย.
เตตฺตึส ปาเก พาตฺตึส ทฺวเยกตึสกํ ภเว
สเหตุกามาวจร- ปุญฺญปากกฺริยามเน.

บรรดากามาวจรโสภณจิตอันมีมหากุศจิต มหาวิปากจิต และมหากิริยาจิต ที่ประกอบด้วยเหตุ เจตสิก ๓๘ ดวง ๓ ๗ ดวงสองครั้ง และ ๓๖ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตที่เป็นกุศลจิต เจตสิก ๓๕ ดวง และ ๓๔ ดวงสองครั้ง และ ๓๓ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตที่เป็นกิริยาจิต เจตสิก ๓๓ ดวง ๓ ดวง สองครั้ง และ ๓๑ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตที่เป็นมหาวิปากจิต

สเหตุกามาวจรปุญฺญปากกฺริยามเน *ในบรรดากามาวจรโสภณจิตอันเป็นมหากุศล มหาวิบาก และมหากิริยาอันมีเหตุ* ***อฏฺฐตึส*** *เจตสิก ๓๘ ดวง* *สตฺตตึส ทฺวยํ เจตสิก ๓๗ ดวง ๒ ครั้ง* ***ฉตฺตึสกํ*** *และเจตสิก ๓๖ ดวง* ***ภเว*** *สามารถประกอบ* ***สุเภ*** *ในมหากุศลจิต,* ***ปญฺจตึส*** *เจตสิก ๓๕ ดวง* ***จตุตฺตึส ทฺวยํ*** *เจตสิก ๓๔ ดวง ๒ ครั้ง* ***เตตฺตึสกํ*** *และเจตสิก ๓๓ ดวง* ***ภเว*** *สามารถประกอบ* ***กฺริเย*** *ในมหากิริยาจิต,* ***เตตฺตึส*** *เจตสิก ๓๓ ดวง* ***พาตฺตึส ทฺวยํ*** *เจตสิก ๓๒ ดวง ๒ ครั้ง* ***เอกตึสกํ*** *และเจตสิก ๓๑ ดวง* ***ภเว*** *สามารถประกอบ* ***ปาเก*** *ในมหาวิปากจิต.*

[๔๒] น วิชฺชนฺเตตฺถ วิรตี กฺริเยสุ จ มหคฺคเต
อนุตฺตเร อปฺปมญฺญา กามปาเก ทฺวยํ ตถา.
อนุตฺตเร ฌานธมฺมา อปฺปมญฺญา จ มชฺฌิเม
วิรตี ญาณปีติ จ ปริตฺเตสุ วิเสสกา.

บรรดาโสภณจิตเหล่านี้ วิรตีเจตสิก ย่อมไม่ประกอบกับมหากิริยาจิต และมหัคคตจิต อัปปมัญญาเจตสิก ย่อมไม่ประกอบกับโลกุตตรจิต โดนทำนองเดียวกันนี้ ทั้งวิรตีเจตสิกและอัปปมัญญาเจตสิกทั้งสอง ย่อมไม่ประกอบกับกามาวจรวิปากจิต ฌานธรรมเป็นเจตสิกกระทำจิตให้มีลักษณะเฉพาะในโลกุตตรจิต ฌานธรรมและอัปปมัญญาเจตสิกกระทำจิตให้มีลักษณะเฉพาะในมหัคคตจิต อัปปมัญญาเจตสิก วิรตีเจตสิก ปัญญาเจตสิก และปีติเจตสิก กระทำจิตให้มีลักษณะเฉพาะในกามาวจรโสภณจิต

เอตฺถ *ในโสภนเจตสิกทั้งหลายเหล่านี้* ***วิรตี*** *วิรตีเจตสิกทั้งหลาย* ***น วิชฺชนฺติ*** *ย่อมไม่ประกอบ* ***กฺริเยสุ*** *ในกิริยาจิต* ***มหคฺคเต จ*** *และในมหัคคตจิต,* ***อปฺปมญฺญา*** *อัปปมัญญาเจตสิกทั้งหลาย* ***น วิชฺชนฺติ*** *ย่อมไม่ประกอบ* ***อนุตฺตเร*** *ในโลกุตตรจิต,* ***ตถา*** *เหมือนกันนั้น* ***ทฺวยํ*** *อัปปมัญญาเจตสิกและวิรตีเจตสิก* ***น วิชฺชนฺติ*** *ย่อมไม่ประกอบ* ***กามปาเก*** *ในกามาวจรวิปากจิต.*

ฌานธมฺมา *เจตสิกที่เป็นองค์ฌานทั้งหลาย* ***วิเสสกา (โหนฺติ)*** *มีความพิเศษ* ***อนุตฺตเร*** *ในโลกุตตรจิต(อันสูงสุด),* ***อปฺปมญฺญา*** *อัปปมัญญาเจตสิกทั้งหลาย* ***วิเสสกา (โหนฺติ)*** *มีความพิเศษ* ***มชฺฌิเม*** *ในมหัคคตจิต(อัน*

อยู่ท่ามกลาง), ***อปฺปมญฺญา จ วิรตี ญาณปีติ จ*** *วิรตีเจตสิก ปัญญาเจตสิก และปีติเจตสิก* ***วิเสสกา*** *(****โหนฺติ****) มีความพิเศษ* ***ปริตฺเตสุ*** *ในกามาวจรจิตทั้งหลาย(อันตำสุด).*

แปลถึงนี้

อกุสลจิตฺตสงฺคหนย

[๔๓] อกุสเลสุ ปน โลภมูเลสุ ตาว ปจฺเม อสงฺขาริเก อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา, อกุสลสาธารณา จตฺตาโร เจติ สตฺตรส โลภทิฏฺฐีหิ สทฺธึ เอกูนวีสติ ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ.

อนึ่ง บรรดาอกุศลจิตทั้งหลาย เบื้องต้น ในโลภมูลจิต เจตสิก ๑๗ ดวง คือ อัญญสมาน เจตสิก ๑๓ ดวง และอกุศลสาธารณโยคีเจตสิก ๔ ดวง พร้อมกับโลภเจตสิกและทิฏฐิเจตสิก รวมเป็นเจตสิก ๑๙ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอกุศลอสังขาริกจิตดวงที่ ๑

[๔๔] ตเถว ทุติเย อสสงฺขาริเก โลภมาเนน.

โดยทำนองเดียวกันนี้ เจตสิก ๑๗ ดวงเหล่านั้น กับโลภเจตสิกและมานเจตสิก รวมเป็น เจตสิก ๑๙ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอกุศลสสังขาริกจิตดวงที่ ๒

[๔๕] ตติเย ตเถว ปีติวชฺชิตา โลภทิฏฺฐีหิ สห อฏฺฐารส.

โดยทำนองเดียวกันนี้ เจตสิก ๑๘ ดวงเหล่านั้นเว้นปีติเจตสิก พร้อมกับโลภเจตสิก และ ทิฏฐิเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในอกุศลอสังขาริกจิตดวงที่ ๓

[๔๖] จตุตฺเถ ตเถว โลภมาเนน.

โดยทำนองเดียวกัน เจตสิก ๑๘ เหล่านั้น พร้อมกับโลภเจตสิก และมานะเจตสิก ย่อม ถึงการนับเข้าในอกุศลอสังขาริกจิตดวงที่ ๔

[๔๗] ปญฺจเม ปน ปฏิฆสมฺปยุตฺเต อสงฺขาริเก โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกุจฺจญฺจาติ จตูหิ สทฺธึ ปีติวชฺชิตา, เต เอว วีสติ ธมฺมา สงฺคยฺหนฺติ, อิสฺสามจฺฉริยกุกฺกุจฺจานิ ปเนตฺถ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพานิ.

เจตสิกเหล่านั้นเว้นปีติเจตสิก พร้อมกับเจตสิก ๔ ดวงคือ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจ จะ รวมเป็นเจตสิก ๒๐ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอกุศลอสังขาริกจิตดวงที่ ๕ ซึ่งประกอบกับ ปฏิฆะ ในอกุศลอสังขาริกจิตดวงที่ ๕ นี้ บัณฑิตพึงประกอบอิสสา มัจฉริยะ และกุกกุจจะ เป็น ดวงๆ ไป

[๔๘] สสงฺขาริกปญฺจเกปิ ตเถว ถินมิทฺเธน วิเสเสตฺวา โยเชตพฺพา.

บัณฑิตพึงประกอบเจตสิกเหล่านั้นเข้ากับอกุศลสสังขาริกจิตทั้ง ๕ ดวง โดยเพิ่มถีนเจตสิก

และมิทธเจตสิกเข้าด้วย

[๔๙] ฉนฺทปีติวชฺชิตา ปน อญฺญสมานา เอกาทส, อกุสลสาธารณา จตฺตาโร จาติ ปนฺนรส ธมฺมา อุทฺธจฺจสหคเต สมฺปยุชฺชนฺติ.

อนึ่งเจตสิก ๑๕ ดวง คืออัญญสมานเจตสิก ๑๑ ดวง เว้นปีติเจตสิกและฉันทเจตสิก และอกุศลสาธารณโยคีเจตสิก ๔ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอุทธัจจสัมปยุตตจิต

[๕๐] วิจิกิจฺฉาสหคตจิตฺเต จ อธิโมกฺขวิรหิตา วิจิกิจฺฉาสหคตา ตเถว ปนฺนรส ธมฺมา สมุปลพฺภนฺตีติ สพฺพถาปิ ทฺวาทสากุสลจิตฺตุปฺปาเทสุ ปจฺเจกํ โยชิยมานาปิ คณนวเสน สตฺตธาว สงฺคหิตา ภวนฺตีติ.

และเจตสิกเหล่านั้นเว้นอธิโมกขเจตสิก พร้อมกับวิจิกิจฉาเจตสิก รวมเป็นเจตสิก ๑๕ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต เพราะฉะนั้น ในอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง จึงมีเจตสิกที่แม้จะได้รับการประกอบเป็นดวงๆ ไป ก็นับรวมเป็นสังคหนัยได้ ๗ นัยเท่านั้น

[๕๑] เอกูนวีสาฏฺฐารส วีเสกวีส วีสติ
ทฺวาวีส ปนฺนรเสติ สตฺตธากุสเล จิตา.

ในอกุศลจิต ๑๒ มีสังคหนัย ๗ นัย คือ เจตสิก ๑๙ ดวง เจตสิก ๑๘ ดวง เจตสิก ๒๐ ดวง เจตสิก ๒๑ ดวง เจตสิก ๒๐ ดวง เจตสิก ๒๒ ดวง และเจตสิก ๑๕ ดวง

[๕๒] สาธารณา จ จตฺตาโร สมานา จ ทสาปเร
จุทฺทเสเต ปวุจฺจนฺติ สพฺพากุสลโยคิโน.

เจตสิก ๑๔ ดวงเหล่านี้ คือ อกุศลจาสาธรณเจตสิก ๔ เหล่าอื่นคือ อัญญสมานเจตสิก ๑๐ ดวง เว้นฉันทเจตสิก ปีติเจตสิก และอธิโมกขเจตสิก ท่านเรียกว่า สัพพากุศลโยคีเจตสิก

อเหตุกจิตฺตสงฺคหนย

[๕๓] อเหตุเกสุ ปน หสนจิตฺเต ตาว ฉนฺทวชฺชิตา อญฺญสมานา ทฺวาทส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺฉนฺติ.

ก็ บรรดาอเหตุกจิตทั้งหลาย ลำดับแรก ในหสิตุปปาทจิต อัญญสมานเจตสิก ๑๒ ดวง เว้นฉันทเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในหสิตุปปาทจิต

[๕๔] ตถา โวฏฺฐพฺพเน ฉนฺทปีติวชฺชิตา.

โดยทำนองเดียวกันนี้ อัญญสมานเจตสิก ๑๑ ดวง เว้นฉันทเจตสิกและปีติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในโวฏฐัพพนจิต

[๕๕] สุขสนฺตีรเณ ฉนฺทวีริยวชฺชิตา.

อัญญสมานเจตสิก ๑๑ ดวง เว้นฉันทเจตสิกและวิริยเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในสันตีรณจิต

[๕๖] มโนธาตุตฺติกาเหตุกปฏิสนฺธิยุคเฬ ฉนฺทปีติวีริยวชฺชิตา.

อัญญสมานเจตสิก ๑๐ ดวง เว้นฉันทเจตสิก ปีติเจตสิก และวิริยเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในมโนธาตุ ๓ และอเหตุกปฏิสนธิจิตคู่หนึ่ง

[๕๗] ทฺวิปญฺจวิญฺญาเณ ปกิณฺณกวชฺชิตา เตเยว สงฺคยฺหนฺตีติ สพฺพถาปิ อฏฺฐารสสุ อเหตุเกสุ คณนวเสน จตุธาว สงฺคโห โหตีติ.

อัญญสมานเจตสิกเหล่านั้นนั่นเอง เว้นปกิณณกเจตสิก ๖ ย่อมถึงการนับเข้าในทวิปัญญจวิญญาณจิต เพราะเหตุนั้น ในอเหตุกจิต ๑๘ ดวงนี้ มีสังคหนัย ๔ นัยด้วยการจำแนกตามการนับ โดยประการทั้งปวง

[๕๘] ทฺวาทเสกาทส ทส สตฺต จาติ จตุพฺพิโธ
อฏฺฐารสาเหตุเกสุ จิตฺตุปฺปาเทสุ สงฺคโห.

ในอเหตุกจิต ๑๔ ดวง มีสังคหนัย ๔ นัย คือ เจตสิก ๑๒ ดวง เจตสิก ๑๑ ดวง เจตสิก ๑๐ ดวง และเจตสิก ๗ ดวง

[๕๙] อเหตุเกสุ สพฺพตฺถ สตฺต เสสา ยถารหํ
อิติ วิตฺถารโต วุตฺโต เตตฺตึสวิธสงฺคโห.

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง ย่อมประกอบกับอเหตุกจิตได้ทั้งหมด ปกิณณกเจตสิก ๖ ที่เหลือย่อมประกอบได้ตามสมควร ข้าพเจ้ากล่าวสังคหนัยไว้ ๓๓ นัย โดยพิสดาร ด้วยประการฉะนี้

[๖๐] อิตฺถํ จิตฺตาวิยุตฺตานํ สมฺปโยคญฺจ สงฺคหํ
ญตฺวา เภทํ ยถาโยคํ จิตฺเตน สมมุทฺทิเส.

บุคคลเมื่อทราบสัมปโยคนัย ๓๖ นัย และสังคหนัย ๓๓ นัย แห่งเจตสิกแล้ว พึงแสดงประเภทของเจตสิกเหล่านั้น ให้เสมอกันกับจำนวนของจิตตามสมควร

อิติ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห เจตสิกสงฺคหวิภาโค นาม ทุติโย ปริจฺเฉโท.

จบปริจเฉทที่ ๒ ชื่อเจตสิกสังคหวิภาคในอภิธัมมัตถสังคหะ ด้วยประการฉะนี้